

Идентичности, мобилности и европейски принадлежности: да изграждаме Европа. И да я осмисляме

Пристигнах по стечение на обстоятелствата в България, където нищо не предвещаваше моя ангажимент. След престои с различна продължителност в Русия, Словакия и Грузия не съм смятал, че става дума за логично развитие, за някаква приемственост в свързано пространство. Възприемам това по-скоро като възможност за реализиране, впрочем, със съгласието на семейството ми.

Разбира се, ситуациите са твърде специални, както срещите и впечатленията, и всякаква категоризация е неправилна, макар и необходима. Всяка страна, град, човек и ситуация едновременно си приличат и се различават и най-вече са източник на интелектуално богатство чрез обмен, взаимоотношения, приятелство и емоции.

Вие ми оказвате много висока чест днес и с голяма гордост приемам почетната титла „доктор хонорис кауза на Нов български университет“. Няколко седмици преди края на работата ми в посолството на Франция, аз не се нуждая, от подобна чест, за да се връщам и продължавам увлекателното сътрудничество, което предприехме с много колеги, изразили приятелството си чрез присъствието си днес на този приятелски ритуал.

Аз се гордея не само с приятелството, засвидетелствано ми всеки божи ден от изтеклите четири години, или с всичко това, което реализирахме заедно: конференции, колоквиуми, публикации, дебати, но така също и със самата Ваша институция.

Проектът на Нов български университет е хуманистичен, амбициозен, възискателен. Важното е той да допринесе за развитието на едно общество в една Европа, която ние бихме искали да бъде по-справедлива, по-солидарна, по-легитимна, в един свят, който ние трябва да разберем по-добре, като участваме в обучението на новите поколения – отворени, щедри, солидарни, но също решителни, възискателни, креативни.

Ние споделяме ценности и страсти, интереси, идеи и чувства. Нашият Университет е универсален тук и сега – както в това, което прави на местно ниво, така и в глобалните представи.

Благодаря Ви, че ме карате да се гордея с новата си официална принадлежност към този изключителен съвместен проект, към който искрено се присъединявам. Почетната титла на НБУ означава за мен реализирането на една силна връзка. Надявам се, че тя е ще е и трайна и често ще ме води в София.

Бих желал в това официално упражнение по академично слово да продължа нашия обмен на мисли, като предложа някои разсъждения, плод на многобройните колоквиуми и конференции, които организирахме заедно.

Често сме разсъждавали за Европа, за европейското изграждане и интеграция, за гражданството, за последствията от цифровизацията и нейната употреба, за обществените пространства и тяхната естетика, за европейските политики. Аз научих много от този обмен, особено за развитието на типовете поведение, на представите, на идентичностите, на мобилностите, разбира се, и за самия себе си.

Заглавието на речта ми е позоваване на и почит към работата на проф. Богданов, чието заглавие (Европа – разбрана и правена) е заимствано за една издателска колекция, която сме създали в Нов български университет. Благодаря ви също за доверието и за тези постижения.

Европа, изглежда, наистина се изгражда. Със и за всеки един от нас. Това изграждане е институционално и политическо, било по линия на Европейския съюз, или на съседските партньорства. Но то също е свързано с промени в поведението, с обмена, с увеличаване на взаимното разбирателство между групите, между нациите.

Младежите на „поколение Erasmus“ са мобилни и добре познават собствената си еволюция, наясно са с проблемите, често говорят за твърде дълго продължаващите реформи и социални промени, понякога изпадат в

разочарование и впечатленията им се объркват. Подобно на други млади хора, те са европейци, тоест имат културна, дори политическа европейска принадлежност. Една европейска принадлежност, която се налага, която слабо владеем, която остава скрита и трудна за определяне и която все пак става очевидна по време на някои пътувания. Една европейската принадлежност, която също се съчетава повече, отколкото се противопоставя, с националността или националностите.

Но трябва да мислим за нея. Винаги. И да мислим за развитието на поведението и чувствата. Да се опитваме да разбираме огъванията и страданията, нашето възможно оварваряване пред един нов страх от варварите (Цветан Тодоров). Имаме нужда от живот заедно, който не е живот помежду ни, трябва да бъдем едновременно уверени и неспокойни, да намерим начини за действие, да трансформираме размишлението в действие.

Идентичностите могат да бъдат смъртоносни (Амин Маалуф), те понякога са нещастни, дори ако за мен е трудно да следвам Ален Финкелкрот в неговото мобилизиране на национална идентичност.

Идентичностите са процеси, както и състояния, определени както от контекстите, така и от действията, впечатленията и чувствата. Те определят не принадлежности, а чувствата на принадлежност. Именно тези процеси, механизми за самоличност, изглежда, се променят. Всеки човек със сигурност може да реализира сега собственото си идентичностно развитие чрез огледалото на другите, повече или по-малко сходни идентичности, но и да осъзнае собственото си отражение, което му връща най-вече интернет в тази среда на екрани (Жил Липовецки). И ние трябва да се върнем към някои схващания, които ни помогнаха да се изградим, да се научим да мислим: пространствата, териториите, политическото действие, особено социалните връзки. Всъщност тези нови мобилности и „мобилни идентичности“, изглежда, бележат края на териториите и възраждането на пространствата.

Независимо от това, макар за французина да е лесно да приеме идеята, че географската логика не позволява (повече) да се идентифицира политически нашата Европа, закотвянето към територията все още е силно, често имплицитно. Наистина тази територия е носител на принадлежности и социални връзки, а пространството винаги е критерий за диференциране на тези социални връзки. Една територия, един народ: вижте французите, „френския народ“ с неговите несходства, различия, неравенства, но в контекста на относителните другости, вследствие на идеологическо обединение от векове, с линейно историческо изграждане, предполагащо неизменната тройка пространство / страна / култура... . Но също и с онези убийствени идентичности, защото се вписват в тясно пространство, ограничено в затворени перспективи, унищожавачи физически лица, които не могат да се осъзнаят, защото не могат да разпознаят другостта, но в същото време се саморазпознават.

Жизненият опит в Централна и Източна Европа позволява теорията да се преодолее и ситуацията да се разглежда по различен начин. Териториалното устройство в Словакия, Румъния или на север, в Сърбия, не поставя под въпрос гражданството, но налага диференциация на националностите. Някои се самоопределят като словаци в Румъния или като рутени в Словакия. Техните пространства са съседни, а селата им се подреждат в пъстра мозайка, където групите запазват езици и традиции. Но това не е фолклорна или вече отживяла специфична атракция за статична културна история. Идентичностната рамка е различна и процесите също.

Французин като мен родом от Реймс е консуматор на шампанско както в административен, така и в културен аспект, произлязъл от смесени поколения на имигрантски вълни: белгийски, полски, италиански, след това алжирски, марокански, тунизийски, ирански... Земи на имиграция, а не на емиграция. Територията продължава да обяснява и да събира, да уеднаквява и да интегрира. В Източна Словакия например случаят не е точно такъв: може би тъкмо съседството и неговото разнообразие засилват процеса на идентичност, който включва тази езикова привързаност. Да, можете да чуete да се говори на немски в Кежмарок и да вярвате, че в Левоча се говори руски, но наистина това са словаци, с корени от далечна имиграция, а не туристи!

Така че, дори ако трябва да се релативизират принципите на емпириците от Джон Лок до Алберт Айнщайн и да се смята, че опитът не е единственият източник на знания (Карл Попър), срещата с Централна и Източна Европа Източна очевидно променя анализа, както и впечатленията...

Въпреки всичко, независимо от това преживяване нашите поведения, нашите нови социални привички де факто поставят под въпрос територията. Пространствата сега са различни, преплетени, динамични, сега е времето на мрежите (Мануел Кастелс). Така че каква социална връзка е нужна в това време на мрежите?

Традиционно социологическата теория разграничава три типа социални връзки, произтичащи от мрежите, общностите и колективната идентичност. Мрежите не са новост и надхвърлят териториите доста отдавна: структури, връзки, съвкупности от възлови точки; става въпрос за формални структури, а не за такива, които сега с интернет само надхвърлят класическите пространствени измерения и установяват нова пространствена парадигма. Мрежите произвеждат история и връзки, установяват общности, подхранват се с ритуали, знаци, даже с митове.

Индивидът в своята принадлежност към мрежи участва непосредствено в подредби от нов тип, в постоянното или в мимолетното, или в привидно мимолетното.

Установява се нова връзка между пространството и времето, докато общностите и индивидите все още се нуждаят от проект и история, от перспектива и приемственост.

Какви емоционални взаимоотношения се утвърждават в тези мрежи? Как и в какви съседства се изграждат общности?

Преобразуването на отношенията между пространство и време очевидно има отражение върху изграждането на общностите. Доминик Кардон е показал, че тези нови мрежи не включват отмяна на принципа за близост. Афектът винаги е в центъра на социалната връзка, а срещите в интернет също са между хора, които се познават добре физически, емоционално, професионално.

По-скоро нова типология на общностите, изглежда, се появява между отворената и зле овладяна публика, споделеното частно и съхранената интимност. Учениците продължават игрите си на детската площадка в рамките на социалните мрежи, студентите имат стотици приятели във Facebook, но общуват най-вече с тези, които наистина познават физически.

Тези мрежи са отваряне, вероятно опасно, ако се прави опит да се поддържа разделение на публично/частно, но кой наистина се заблуждава? В интернет ролевата игра може да бъде по-лесна, но не интернет е изобретил кражбата на идентичност или на личност. Новите употреби ги улесняват, като същевременно позволяват може би по-лесното им избличаване. Опасността може би е по-скоро в омаловажаването на безопасността, произлизащо от генерализирана драматизация на нещата...

Важно е да се обмисли идеята за близост: дадено правосъдие например не е непременно по-добро, ако е близко. Често, напротив, то се нуждае от дистанциране, от ритуали. Разбира се, че след Дюркем е изключително важно да се направи разграничение на общността и обществото и тук наистина е ключът към разбирането на тези преплетени цифрови общности, които не са корпорации, а мрежи, споделящи публичното/частното на потребителите, като понякога разкриват интимното.

Близостта на социалната връзка в това изследване също изглежда задължена към емоционалното, към чувството, а не наистина към пространствената или времевата дистанция. Защото интернет разрушава и превръща, със сигурност подмолно, отправните точки. Само часовата разлика или климатът могат да върнат комуникациите в реално време към реалността на пространството и времето. Обменът е незабавен, удоволствието от очакването на отговор на писмо сега е част от един стар режим, вписан в минало, което потъва в забвение.

Така че, да, интернет предоставя нови инструменти за емоционални връзки на общностите, но също така се използва за установяването на връзки на принадлежност, на сходство, към колективните идентичности, динамични процеси на споделяне на общи представи и ценности.

В това „общество на знанието“, информацията е вездесъща, леснодостъпна (досега), често де факто

непроверима, а това изисква нови умения за разпознаване и избор. В този контекст на „икономика на знанието“ стойността се поражда от информираността, старите икономически модели сега са в състояние на относително оцеляване, както по-специално и печатната преса, а политическото действие изглежда остаряло.

Разбира се, не интернет сам по себе си създава или възстановява социалната връзка, но мрежата предоставя възможности на всички да направят това, независимо или почти независимо от обичайната политика, за която обаче това беше предизвикателството!

Градът (polis) се е променил, станал е глобален, оформен от хората, които се движат вписвайки се в уникална връзка между локалното и глобалното, което също се изразява в цифровите „площади“.

Ако не можем да изтъкнем създаването на европейско обществено пространство, то се налага съчетаването на много местни публични пространства. Мястото и ролята на политическото в този контекст се трансформират. Кой сега произвежда социални връзки? Трябва да се разгледа ролята на политиките, църквите, профсъюзите, но и на семейството или училището. Институциите се деинституционализират, губят свещения си облик, въпреки че всеки има нужда от свещеното и от символи ... и сега ги търси може би на друго място.

Докато територията се трансформира, институциите губят чистотата си, макар че колективните идентичности често остават закотвени към едно място – национално, неподвластно на времето, непроменящо се, представлявано и препредавано. Човек може да го боли за страната му, разбира се, да страда от недостиг на колективна идентичност, да се затваря тогава в по-ограничено място и да бъде наранен, така че да да изгражда непреодолими граници между себе си и другия, да отхвърля другия в някаква неизвестност, смятана за опасна.

Все пак границите са необходими и според Режи Дебрей трябва да се възхваляват. Без граници няма структуриране, изграждане. Но за какви граници говорим? Нужни са ни проходи, не стени, правилници за добросъседство, а не логики на затварянето. Имаме нужда както да влизаме, така и да и излизаме навън. Крепостта ни тревожи, а никога на планетата не е имало толкова много километри стени, бетонни „ерекции“, които кастрират нашите желания с постепенното приемане на забраната на Другия.

Може би, за съжаление, Европейският съюз е само съвкупност от държави-членки, в някои от които колективните идентичности остават силно свързани с националността. Той наистина е федерация от държави, като част от суверенитета на всяка държава сега е отстъпен, но ние продължаваме да организираме, например, европейските избори по начин, характерен за всяка отделна страна, държава по държава.

Всичко това ограничава и индивидуалния избор (защо не мога да гласувам за немски или български евродепутат?) и перспективите на легитимиране на институциите. Нашата Европа се нуждае от конкретност и символи. Ние не разполагаме навсякъде с достатъчно конкретност, още по-малко със символи.

В хипермодерните общества, като се вземат предвид различните отношения, които социалните участници поддържат с институциите и пространства, е обичайно да се внася нов индивидуализъм, да се описват отделните избори, направени въз основа на убеждения или лични интереси, да се набляга на нови свободи на мисълта, както на действието, резултати от новите всекидневни мобилности.

Това развитие, чието обяснение не е толкова убедително, колкото може да изглежда, е свързано с трансформирането на колективните механизми за идентификация и с известно объркване на чувствата на принадлежност. Никакъв индивидуализъм обаче не може да се обясни по изолиран начин и може би е по-реалистично да се опитаме да опишем как се развива отношението между привичките, мобилностите и идентичностните процеси.

Ние трябва да продължим да култивираме двусмислието на понятието: дадена колективна идентичност е едновременно специфична за индивида и групата, общността. Това е смисълът на *idem*.

Dans le mot je t'aime В думата „обичам те“
Tandem Тандем

Autant d'M Толкова М
Parfois ça brille comme un diadème Понякога това блести като диадема
Toujours le même thème Все същата тема
Tandem Тандем
C'est idem Това е idem
Serge Gainsbourg, Tandem, 1991

Идентифициране, това е да се прави нещо да изглежда подобно. Идентичността вече се наложи, без схващането да е все още наистина ясно. Все пак, ето я връзката според социалните науки между това да бъдеш, да съществуваш и другостта.

На студентите от първата степен на обучение се преподава, че две големи концепции доминират в класическата социология. Емил Дюркем решително е функционалист и обяснява, че идентичността се предава най-вече по време на детството като социализация, а това гарантира стабилността на социалните групи във времето. За Макс Вебер идентичността се поражда по-скоро от особени контексти, като част от професионалния опит например, или от други институции, като например училището или църквата. Тези две концепции взаимно се допълват, а не се противопоставят, идентичностните процеси са сложни и комбинирани, динамични и относително нестабилни. Можем да предположим, че в бурна и несигурна среда нестабилността на идентичността може само да се увеличи.

Това понятие за идентичност, особено в социологията, е част от основната проблематика на връзката между единия и другите, между индивидуалното и колективното, между единственото и множественото число и нека цитираме Леви-Строс, то винаги трябва да се изгражда... или да се реконструира ... (Серж Дюфулон). Ето защо ние трябва да съчетаем субективната идентичност за себе си, която психологията изследва, със социалната идентичност за другите и с обективната идентичност.

Никой не се ражда със самоличност, с изключение на картата, която е именно „лична“, едно юридическо лице в регулирано общество... и дори ако гражданското състояние е компонент на идентичността, то тази идентичност е наложена. Тази обективна идентичност е предмет на субективно присвояване, тя се вписва в една колективна идентичност като част от по-дълъг процес, който ни приканва впрочем да измисляме категории: по този начин са се появили категориите юноши, малки деца, млади хора.

Тези процеси допринасят за узряването на едно чувство за идентичност, на съществуване и принадлежност към група, и поради това могат да се окажат причина за страдание, за дискомфорт. Интеграцията на обективното не се разбира от само себе си и за да се убедим в това, е достатъчно да проследим дебата за транссексуалността.

Чувството за принадлежност е от основно значение за социалното измерение на идентичността, но с множество лоялности: семейство, група от връстници, етнос, нация, Европа. Въпросът не е това чувство да се официализира, а да се направи опит да се разбере към какви основи се отнася. Многоизмерността на чувството за принадлежност не е нещо ново, ние принадлежим към касти, кланове, класове, нации, региони, държави, градове, села, квартали, предградия, религиозни общности, етнически общности и др., но също към групи на пола, професионални групи. Всички комбинации са възможни за всички и за никого.

Принадлежностите могат да бъдат насилствени, със социални белязвания даже върху самото тяло (Пиер Кластр) или пък с ограничения, чието насилие е понякога не толкова очевидно. Развитieto на обмена, реален или не, на миграции и мобилности развиват де факто един мултикултурализъм и релативизират присвояването на разликите между себе си и Другия.

Така че, да, трябва да разглеждаме този индивидуализъм в днешните общества, но като предполагаем, че може да става въпрос за разширяване на логиките на колективна принадлежност към логики на индивидуален път, на лично и персонализирано изграждане в рамките на идентичностни механизми. Тогава този индивидуализъм е свързан със социалното включване на тези нови европейци, плод на личната им история, и не е свързан с ценности, привилегироващи личния интерес по отношение на колективния.

Идентичностните процеси следователно имат по-динамичен характер, свързан с мобилните поведения в контекста на мрежите. Но също така се вижда, че всеки изглежда много по-свободен в идентичностното му изграждане във връзка с избора си, дори ако е трудно да се следват някои изследователи на психологията, които развиват идеята за „стратегии за самоличност“: кой може действително и експлицитно (съзнателно) да познава ефектите от своя избор за развитието на своята идентичност?

По този начин е възможно да се приеме, че някои граждани сега имат възможност да направят своя избор на европейско равнище, той ще развива или трансформира тяхната идентичност, тяхното чувство за принадлежност и следователно техния възможен политически ангажимент, с още по-голямо изкривяване с институции, останали свързани със статични логики на принадлежност. Но не е подходящо да се анализират тези развития до загуба на интерес към политиката, може би дори се случва обратното (Анна Кръстева)!

Да се надяваме, че с овладяването на новите възможности за избор, а следователно и на новите отговорности като гражданин и европейец, се очертават нови свободи.

Тази тенденция не е нова и според Луи Дюмон и неговите анализи на съвременния индивидуализъм и на homo aequalis е възможно хипермодерността (Марк Оже) да се впише в дългосрочна историческа перспектива, по-дълго време, по модела на Бродел, от създаването на държавите, от урбанизацията до глобалните градове, от установяването на образователните системи и др. Това води до трансформирането на обществата, в които индивидите са все по-автономни в своя избор.

Последна част от предложението триптих: Европейската принадлежност като качество, чувство, характеристика, която може да ни свърже, да ни обедини. Как да я определим, ако не да я специфицираме?

Защо не чрез общи ценности, интегрирани по време на детството, семейството, училището и други институции, но също и чрез споделяне на истории, символи, спомени. Всъщност историята (написана и преподавана) на българите и французите не е една и съща, но те могат да споделят, без да изпадат в илюзията за изграждане на една европейска история.

Те изпитват необходимост да пишат история, да култивират една памет, а е очевиден рискът да се експлоатира едно историческо изграждане и то да се постави в служба на една идеология с митологии на произхода.

Като цяло, тъй като става въпрос да се преподава Европа, историческите конструкти сега включват обща част в рамките на Европейския съюз, за да формират граждани, които са наясно с институционалните правила. Обединението ще бъде на цената на тази памет, на утвърждаването на задължения за паметта и когато територията вече няма да съществува навсякъде, един основен идентификационен фактор, политическото, което се опира на древни механизми, се стреми да запази последните, за да продължат да съществуват легитимно. Трябва да очакваме бързо преобразуване.

Историческите конструкти, официални или споделени истории, допринасят за идентификациите, за изграждането на „нас“ на базата на позовавания, исторически факти, „велики мъже“ (по-рядко жени), завоевания, империи и др. Очевидно опасни позовавания, когато територията, изглежда, надхвърля социални групи: нашите конституции, освен в Унгария отскоро, изграждат редовна рамка за обикновените хора, понякога определят територии и са плод на Пролетта на нациите.

Но идентичностите, както видяхме, позволяват диференциация и колективизация чрез присъединяване към групи на принадлежност. Именно около основните принципи колективните идентичности обединяват множества на индивидуални принадлежности и ни водят до множествени, но все още не противоречиви езикови практики: „ние, европейците, ние, французите, ние, жителите на Шампан“, които винаги разкриват споделяни, общи неща и все по-малко територия.

По мое мнение, трябва да се избягва образа на матрьошките, тези руски кукли вложени една в друга, когато си представяме идентичностните съчетания. По-скоро става въпрос за пъзели с различни части и променливи комбинирания. Контекстът и привичките трансформираха идентичностните процеси, които традиционно

разчитаха на отношенията между физически лица и общества в едно определено пространство – време. Рамката на създаване на власт, както тази на комуникациите и прекъсванията много дълбоко промениха нашето търсене на идентичност.

Така че трябва ли да се радваме от това, да се задоволяваме с него, да го приемаме, или не? И то ще промени ли нещо? Маркерите на идентичностите се развиват, някои губят своята значимост, появяват се други. Тези маркери се съпоставят, без да се допълват, като професионални, политически, синдикални идентификации, но също така и местни, регионални, по облекло, етнически. Така кризите на идентичността са още по-трудни за преодоляване, доколкото структуриращите контексти се трансформират (Ерик Ериксон). Това, което важи за отделния човек, със сигурност може да се прехвърли за групите. В тези бързи и неочаквани за мнозина развития маркерите, изглежда, губят смисъл.

Тези кризи на идентичността могат да генерират нови идентичности, определени именно чрез специфичните социални връзки, описани по-горе, в териториите от нов вид, обрамчени от нови граници, предизвикани от въздействието на мобилните поведения.

Тогава дали всички тези развития са вътрешни или външни последствия от самите нас? Установяват се нови свободи и отговорности, очевидно придружени от зависимости на друг вид, с нови позиции. Без да се застрашават социалният детерминизъм, реалността и тежестта на социалните класи и категории, спирачките и препятствията, последиците от запазените местообитания, паралелните съдби, абсурдното обогатяване на малцина, все пак ясно става дума да се култивира доверието в институциите, които управляваме.

Нашата нужда от Европа е латентна, ние сме в нея, ние сме Европа, ние я изграждаме. Европа съществува само защото ние я караме да съществува, ние можем и ще можем да ѝ придадем смисъл.

Тогава много общо описаните развития на териториите, пространствата, нашите предпочитания и отхвърляния, социалните и емоционалните връзки, солидарността и социалното изключване ни карат да приемаме различни позиции. Обменът извиква нов обмен и омаловажава нашите открития, ние осъзнаваме едно де факто намалено пространство, леснодостъпно, познато в тези логиките на относителни разграничения, тези „разнообразия“ и „изключения“. Във всяка група културните изразявания са изключителни.

Ето защо вече ми се струва напълно остаряло да се опитваме да предизвикаме интерес към европейския проект, като го въздигаме в модел, като изграждаме постоянен музей на великите хора, изградили Европа, като честваме дати, решения, договори.

Всеки трябва да направи откритието си. И да открие, че Европа е нещо обичайно. Именно така изграждаме Европа. Нашите изключения могат да се срещнат тривиално в институциите, чиято легитимност може да се утвърди само в баланс с институциите на държавите-членки. Законно е да се предвидят в европейските институции добродетели, които отсъстват в националните органи. Това е законно, но илюзорно, защото Европа може да бъде изградена само от местни институции, в подвижно съчленяване и в равновесия, които трябва да се укрепват постоянно. Европа не може да бъде изградена в отричането или отхвърлянето на местните институции, тъй като тя може, подобно на идентичностните механизми, да се укрепва само чрез по-сложни съединения, като всеки елемент подсилва останалите.

Позволете ми да завърша, като цитирам един автор, напълно забравен във Франция, но все пак работил за един особен регионализъм: този на Бретан, чиито миризми изпотпяват френските медии, когато фермери протестират срещу правителствени решения или когато правителството започне да реформира административната баница, като реформира департаментите и събира области.

Морван Льобек публикува през 1970 г. есе за френската демокрация, „Как можем да бъдем бретонци“ (Париж, Seuil). Той обяснява, че на тази територия регионалният език е изчезнал (той впоследствие е възстановен), че не е автономист, регионалист, сепаратист, че той не знае какво е „бретонска раса“ и дали самият той има такъв произход.

Така че този французин по гражданско състояние, който „понася всеки момент [своето] френско положение“, смята, че принадлежността към Бретан е „факултативно качество“, което той може да отрече или да игнорира. Въпросът тогава не е какво е Бретан? Също както за Европа е възможно да се теоретизира и определя, но какво всъщност означава да си бретонец? Аз дълго време не знаех, че съм бретонец... За французин няма проблем, така че трябва да преживявам Бретан допълнително, или по-скоро в съзнанието: ако загубя това осъзнаване, Бретан престава да бъде в мен; ако всички бретонци го загубят, Бретан напълно престава да съществува.

Така че да бъде бретонец, както и да бъде европейец, „всеки, когато му дойде времето, да направи откритието или да тъне в невежество.“

Позовавания:

Marc Augé, *Pour une anthropologie de la mobilité*, Paris, Payot & Rivage, 2009.

Dominique Cardon, *La démocratie internet. Promesses et limites*, Paris, Seuil, 2010 (également en bulgare aux éditions de la Nouvelle Université Bulgare).

Manuel Castells, *L'ère de l'information*, 3 volumes, Paris, Fayard, 1998, 1999.

Pierre Clastres, *Chronique des indiens Guayaki*, Paris, Plon, 1972.

Thierry Côme & Ludmila Meskova (dir.), *Management de la diversité culturelle : quels enjeux en Europe ?*, Bruxelles, Bruylant, 2012.

Thierry Côme & Gilles Rouet, *L'approche microéconomique. Comprendre les comportements entrepreneuriaux et consommateurs*, Sofia, Éditions de la Nouvelle Université Bulgare, 2014 (en bulgare).

Régis Debray, *Éloge des frontières*, Paris, Gallimard, 2010.

Ivaylo Dichev & Gilles Rouet (dir.), *La photographie, mythe global et usage local*, Paris, L'Harmattan, 2012.

Serge Dufoulon & Gilles Rouet (dir.), *Europe partagée, Europe des partages*, Paris, Éditions L'Harmattan, 2013.

Louis Dumont, *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Paris, Éditions du Seuil, 1983.

Erik Erikson, *Identity and the life cycle*, New York, rééd. 1980 [1er éd. 1959]

Antony Galabov & Jamil Sayal (dir.), *Participations et citoyennetés dans l'espace public*, Paris, L'Harmattan, 2012.

Anna Krasteva (dir.), *E-citoyenneté*, Paris, L'Harmattan, 2013.

Claude Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, Plon, 1997 [1958].

Gilles Lipovetsky & Jean Serroy, *L'écran global : culture-médias et cinéma à l'âge hypermoderne*, Paris, Éditions du Seuil, 2007.

Karl Popper, *Les deux problèmes fondamentaux de la théorie de la connaissance*, Paris, Hermann, 1999 [1933, 1979].

Tvzetan Todorov, *La peur des barbares : au-delà du choc des civilisations*, Paris, Robert Laffont, 2008.